

Донецька обласна універсальна наукова бібліотека
ім. Н.К. Крупської
Науково-методичний відділ

*Листок-сигнал
Серії “Митці України”*

СЕРГІЙ ПАРАДЖАНОВ

(до 80-річчя від дня народження)

Донецьк 2003

“Фантазія Параджанова довго буде радувати і захоплювати людей. Він був одним з найвидатніших кінематографістів світу”.

Ф. Фелліні

Сергій Йосипович Параджанов належить до плеяди митців, що відкрили нову сторінку українського кінематографу – поетичне кіно, характерною особливістю якого є підхід до розкриття духовної суті людини, органічний зв’язок духовного життя народу з матеріальними і побутовими сторонами народної культури.

Творчий діапазон митця був надзвичайно широкий. Він був не тільки режисером, що знімав документальні й художні фільми, а й сценаристом, художником, чиї незвичайні картини-колажі, малюнки, костюми вражають широтою художнього мислення, розмаїттям фарб і використаного матеріалу.

Вірменин за походженням, Сергій Параджанов майже двадцять років жив і працював в Україні. Своїм фільмом-шедевром “Тіні забутих предків” режисер приніс світову славу українському кіно.

Народився С. Параджанов 9 січня 1924 р. в Тбілісі, в сім’ї відомого у місті антиквара і мецената. Після закінчення в 1942 р. середньої школи вступив до Тбіліського інституту залізничного транспорту, але незабаром кинув навчання. Його приваблює мистецтво – вокал, хореографія. Параджанов навчається на вокальному факультеті Тбіліської консерваторії, в хореографічному училищі, потім в Московській консерваторії. І залишає ці навчальні заклади заради кіномистецтва. У 1945 р. С. Параджанов вступає до Всесоюзного державного інституту кінематографії (майстерня І. Савченка). Його самотність творча індивідуальність розкрилась уперше в дипломній стрічці “Молдавська казка”, високо оціненій О.П. Довженком. Саме за порадою великого майстра Сергій Йосипович після закінчення ВДІКу поїхав працювати на Київську кіностудію.

В період роботи на Київській студії С. Параджанов створив різні за жанром, змістом, художньою формою стрічки. Він заявив про себе як талановитий режисер-документаліст, знявши фільми “Думка”, “Наталія Ужвій”, “Золоті руки” (1957 р.). З 1959 по 1962 рр. були зняті художні кінострічки “Перший хлопець”, “Українська рапсодія”, “Квітка на камені”. Ці картини не стали значним явищем в українському кінематографі. Як висловився сам режисер: “Мої фільми до “Тіней забутих предків” – дрібнички. Вони для мене не існують”. Проте їм були притаманні риси, дуже важливі для розуміння подальшої творчості митця: інтерес до української культури, народної творчості.

У 1964 р. С. Параджанов зняв свій геніальний фільм “Тіні забутих предків” за однойменною повістю М. Коцюбинського. Режисер звернувся до скарбів народної творчості, але не як до музейних реліквій, а як до живих і потужних за своїм духовним потенціалом засобів художнього впливу. Тому й джерелом фільму, його відправною точкою стала не тільки повість, а й

народна спадщина, виражена в обрядах, піснях, предметах матеріальної культури. З високою мірою повноти й ідентичності, з потужною духовною енергією кінострічка відтворила національний образ України – і це була чи не найбільша творча перемога режисера. Своїми появою й існуванням фільм зміцнював віру людей у самих себе, у свій народ, у його величність. Він стверджував національну гідність, а відтак і гідність людську.

Кінофільм “Тіні забутих предків” був високо оцінений кінематографічним світом, мав справжній триумф, про що свідчить значний ужинок нагород: приз на Всесоюзному кінофестивалі в Києві, призи на міжнародних кінофестивалях в Мар-дель-Плата, Римі, Салоніках, приз Британської кіноакадемії. Всього С. Параджанов був удостоєний 28 призів на міжнародних кінофестивалях у 21 країні, що зазначається у Книзу рекордів Гіннеса.

Але доля фільму була непростою. Спочатку міжнародний триумф, а потім... забуття. Згадок про “Тіні забутих предків” не знайти ні в довідкових виданнях, ні в монографіях, які виходили протягом 1970-1985 років. І тільки в 1987 р., після тривалих років забуття, стрічка знову з’явилась на екрані.

В 1964-65 рр. С. Параджанов пише сценарій фільму “Київські фрески”, починає разом з оператором О. Антипенком кінопроби. Але стрічку не було знято, авторів звинуватили у містично-суб’єктивному ставленні до подій Великої Вітчизняної війни. Ця заборона боляче вплинула на Параджанова, умови для подальшої роботи на Київській студії були несприятливі, і він переїздить до Єревану, де з 1966 по 1969 рр. працює режисером на студії “Вірмен-фільм”.

На “Вірмен-фільмі” він втілює свою давню мрію – створив сценарій і зняв фільм “Саят-Нова”, присвячений легендарному вірменському поету XVIII ст. Арутюну Саядян. Доля картини виявилась драматичною. Вона була недоброзичливо сприйнята Спілкою кінематографістів, піддана переробкам і в прокат вийшла під назвою “Цвіт граната”.

Після повернення в 1970 р. до Києва С. Параджанов пише декілька сценаріїв (“Сповідь”, “Інтермеццо”, “Демон”, “Ара Прекрасний”, “Диво в Одесі”), але під різними приводами замовлення на зйомки хоча б одного фільму керівництво Київської студії відхиляє.

Зима 1971 р. стала фатальною для митця. Зі своїм фільмом “Цвіт граната” він приїздить до Мінська і виступає в Будинку мистецтв перед білоруськими кінематографістами. Доля кінострічки, особисте бачення проблем сучасного кіно, - про все режисер висловився з граничними, не передбачуваними за радянськими мірками емоційністю і відвертістю. Цей виступ став причиною для завуальованих переслідувань Параджанова, які виразилися у відмовах нових кіно постановок, негативних публікаціях у пресі тощо.

У грудні 1973 р. Параджанов був заарештований у Києві, згодом відбувся суд, який оголосив вирок: п’ять років позбавлення волі. Офіційно йому були інкриміновані валютні спекуляції, насильство, але увесь кінематографічний світ розумів: небажаний владі режисер зі своїм власним

світоглядом, новаторською естетикою штучно вилучений з кінопроцесу. Колега С. Параджанова, режисер М. Мащенко, сказав про це так: “З вилученням Параджанова з кіно відрубали сокирою золотий злиток від українського національного кінематографа”.

Ув'язнення С. Параджанова сколихнуло усю світову культуру. Був створений Комітет захисту Параджанова, до якого увійшли світові знаменитості: Ж.-Л. Годар, Ф. Трюффо, Л. Вісконті, М. Антоніоні, Р. Росселіні та ін. Очолив Комітет Федеріко Фелліні. Комітет захисту Параджанова розгорнув надзвичайно активну діяльність: до урядів, організацій, країн Заходу надходили звернення, прохання, проводились пікетування радянського посольства, демонстрації.

Завдяки втручанням світової громадськості С. Параджанов у 1977 р. був звільнений. Він знову сповнений творчих задумів, мріє втілити на екрані свій сценарій “Ара Прекрасний”. Але мріям не судилося здійснитися. До 1984 р. режисеру не вдалося зняти жодної стрічки. Під час вимушеного “простоя” Сергій Йосипович активно займається пластичним мистецтвом: створює неповторні костюми, капелюшки, ляльок, картини-колажі.

У 1984 р. Параджанов знімає на студії “Грузія-фільм” кінострічку “Легенда про Сурамську фортецю” – серію новел, в основі яких народні легенди та літературні твори грузинських письменників; у 1986 р. – фільм “Арабески на тему Піросмані”.

Свій останній фільм “Ашик-Керіб” (1986 р.) Параджанов називав “сльозою свого дитинства”. Любов і вірність, чесність і краса, які перемагають зло – ці вічні істини втілені з притаманною режисеру поетичністю, виразністю, глибиною. Кінокартину С. Параджанов присвятив А. Тарковському.

В цей час відбулося довгоочікуване визнання С. Параджанова як художника. Спочатку в Тбіліському Домі кіно, потім у Музеї народного мистецтва Вірменії були організовані персональні виставки його художніх творів, прийняте рішення про створення в Єревані музею С. Параджанова.

У 64-річному віці він уперше виїздить за кордон для участі в міжнародному кінофестивалі в Роттердамі. С. Параджанова вшановували в числі двадцяти кращих кінорежисерів світу, вважаючи його “надією ХХІ століття”. Потім були кінофестивали в Мюнхені, Венеції, Нью-Йорку, де Сергій Йосипович представляв свої фільми.

Майже усе життя Параджанов мріяв зняти автобіографічну картину, в якій спогади дитинства переплітаються з реаліями сучасності, втілити в ній своє бачення світу і призначення людини в житті. Ще в Києві він написав сценарій фільму – “Сповідь”, на студії “Вірмен-фільм” розпочалися зйомки, але були припинені у зв'язку з хворобою режисера, яка виявилась смертельною. Операція в Москві, лікування в Єревані, Парижі вже не мали сенсу. 20 липня 1990 р. Сергій Йосипович помер.

На річницю смерті режисера і художника (1991 р.) в Єревані відкрито музей С. Параджанова. Невдовзі була організована посмертна виставка його

творів у Москві. Художні твори С. Параджанова експонувалися в Каннах, Салоніках, Токію, Римі, Тегерані, Пекіні, Лондоні та інших містах світу.

Внесок С. Й. Параджанова в українське і світове кіномистецтво важко переоцінити. Він увійшов у кіно як реформатор його мови, вніс у свої фільми поетику живопису, музики, хореографічної і пантомімічної пластики, тим самим збагачуючи кінематограф новими закономірностями синтезу мистецтв.

Масштаб таланту не дозволяв Параджанову робити догідницькі фільми. Він був охоплений однією лише пристрастю – створити своє кіно. Ця пристрасть була настільки сильною, що йому довелося пережити відчуження, відторгнення, злиденність. Він протистояв начальникам, системі в цілому, в результаті чого зазнав прикρόсті, видворення з Київської студії, тюрму, хвороби.

З точки зору благополучних обивателів, Параджанов прожив нещасливе життя. Але він вважав себе щасливим, бо добився свого: виразив себе, зробив головну справу життя і щастя вбачав у цьому.

Якнайкраще свідчать про геніальність Параджанова-режисера слова А. Тарковського: “Він для усіх нас недосяжний”.

9 січня 2004 р. виповнюється 80 років від дня народження С.Й. Параджанова. З метою вшанування пам’яті видатного режисера радимо провести в бібліотеках бесіди “Діалог з кінорежисером”, “Сергій Параджанов і його “Тіні забутих предків”, інформаційні години “С. Параджанов: пошуки духовних цінностей”, організувати книжкову виставку “Майстерність кінорежисера”. Доцільними будуть засідання клубів за інтересами, присвячені обговоренню тем “Українське поетичне кіно – “за” і “проти”, “Тіні забутих предків” як мистецький маніфест”.

Серед читачів, які цікавляться кіномистецтвом, варто провести вікторину, до якої включити наступні питання:

1. Які республіки СРСР С. Параджанов міг би назвати своєю батьківщиною?
(*Вірменія, Грузія, Україна*)
2. Назвіть художні й документальні кінокартини, зняті С. Параджановим на Київській кіностудії.
(*Художні: “Перший хлопець”, “Українська рапсодія”, “Квітка на камені”, “Тіні забутих предків”; документальні: “Думка, “Наталія Ужвій”, “Золоті руки”*)
3. Який літературний твір взятий за основу при зйомках фільму “Тіні забутих предків”?
(*Одноименна повість М. Коцюбинського*)
4. Чи знаєте ви склад знімальної групи цієї кінострічки?
(*Оператор Ю. Ілленко, художник Г. Якутович, композитор М. Скорик, актори І. Миколайчук, Л. Кадочникова*)

5. Що свідчить про міжнародне визнання кінокартини?

(Приз Британської кіноакадемії, призи на міжнародних кінофестивалях у Мар-дель-Плато, Римі, Салоніках)

6. На яких кіностудіях, крім Київської, працював С. Параджанов? Які кінострічки там були зняті?

(“Вірмен-фільм” – “Цвіт граната”; “Грузія-фільм” – “Легенда про Сурамську фортецю”, “Арабески на тему Піросмані”, “Ашик-Керіб”)

7. Ідею якого фільму С. Параджанов виношував усе життя, розпочав зйомки, але не зміг продовжити через тяжку хворобу?

(“Сповідь”)

8. Хто з видатних українських режисерів зняв фільм за сценарієм С. Параджанова? Що це за фільм?

(Ю. Ілєнко – “Лебедине озеро-зона”)

9. Де і коли відбулася перша персональна виставка художніх творів С. Параджанова?

(Музей народного мистецтва Вірменії, 1988 р.)

10. У якому місті створений музей С. Параджанова?

(Єреван, Вірменія)

11. Назвіть найбільш відомих режисерів українського поетичного кіно, послідовників С. Параджанова, їх фільми.

(С. Параджанов “Тіні забутих предків”, Л. Осика “Камінний хрест”, Ю. Ілєнко “Криниця для спраглих”, “Білий птах з чорною ознакою”, “Захар Беркут”, “Вечір напередодні Івана Купала”, Б. Івченко “Пропала грамота”, І. Миколайчик “Вавілон ХХ”, М. Мащенко “Комісарі”)

При підготовці листка-сигналу використана така література:

- Брюховецька Л.І. Поетична хвиля українського кіно. – К.: Мистецтво, 1989. – С. 61-74.

- Вагаршян Л. «Фамилия моя Параджанов» // Искусство кино. – 1995. - № 8. – С. 130-138.

- Дзюба И. Открытие или закрытие «школы»? : [О новаторских фильмах Украины] // Искусство кино. – 1989. - № 11. – С. 60-82.

- Енциклопедія українознавства для школярів і студентів / Авт.-уклад. В.В. Оліфіренко та ін. – Донецьк: Сталкер, 1999. – С. 306.

- Катанян В.В. Параджанов. Цена вечного праздника. – Новгород: Деком, 2001. – 248 с. – (Имена).

- Кино: Энциклопедический словарь / Гл. ред. С.И. Юткевич. – М.: Сов. энциклопедия, 1986. – С. 317.
- Кунцев Г. Жил-был Параджанов: Рассказ очевидца // Искусство кино. – 1995. - № 8. – С. 118-129.
- Мистецтво України: Біогр. довідник. – К.: Укр. енциклопедія, 1997. – С. 462.
- Сто найвідоміших українців. – М.: Вече, К.: Кн. дім “Орфей”, 2002. – С. 567-572.
- Яремчук А. Параджанов – “божевільний” геній в українській пустелі // Укр. культура. – 1992. - № 1. – С. 28-29; № 2. – С. 26-28; № 3. – С. 28-31; № 4. – С. 29-30.
- Яремчук А. Реальність “Тіней...” (Фільм як складник національного міфу) // Укр. культура. – 2000. - № 7-8. – С. 16.

Складач:	Н.П. Супрунець
Редактор:	О.Г. Полева
Відповідальний за випуск:	Н.П. Авдєєнко
Комп’ютерний набір:	В.І. Копійка